

L'OCASIÓ PERDUDA

Jordi Amat

Després de passar la Setmana Santa de 1947 a la torreta familiar del Picarany, a l'Almòster, Joan Ferraté, que aleshores tenia només 23 anys, va tornar a Barcelona, que és on vivia i estudiava. Es delia per veure un company de la Universitat. Aviat van quedar. Ferraté el va anar a trobar a casa seva —al xamfrà del carrer de Muntaner amb la Travessera de Gràcia, baixant a mà dreta— i van passejar mentre es feia de nit en direcció cap a la plaça de Francesc Macià, que aleshores, amb el nomenclàtor franquista, es deia plaza Calvo Sotelo. Uns mesos després, a principis de 1948, Ferraté va llegir al seu amic les entrades del seu dietari on parlava d'ell. Específicament les d'aquella passejada. Aquest noi, que es deia Rudolf Grewe Esteva —Rudi, li deia en Joan—, també duia un dietari. A les cinc de la matinada, quan va arribar a casa seva, va escriure el següent: *«Esta noche he estado con Ferrater. Me ha leído su diario. Especialmente donde salgo yo. He becho un papel muy ridículo. Él solo se enamoró. Por mí no había otro interés.»* [sic]

Al setembre de 1999, per encàrrec de la professora Anna Caballé, vaig començar a treballar el fons documental de Grewe. La meva feina era escriure la biografia d'un personatge que els seus familiars, sense gaire coneixement de causa, descrivien gairebé com un humanista modern. No s'havia dedicat a revisar els textos dels clàssics grecollatins però tanmateix sí que havia intentat redescobrir què s'amagava rere uns textos remots: receptaris de cuina medievals. La seva principal aportació a la història de la cuina havia estat l'edició del *Llibre de Sent Soví* a la Barcino i, abans de morir, havia deixat una pila d'estudis mig acabats. Durant anys Grewe havia acumulat llibres i la seva família els va donar a la Universitat de Barcelona, que, a canvi, es comprometia a tirar endavant una sèrie d'accions.

Una d'elles era la biografia de Grewe. La meva conclusió va ser que Grewe no era el savi que esperàvem. La biografia, d'unes 60 pàgines, la vaig titular *L'home que es va perdre*. No es va publicar.

Per elaborar la biografia vaig començar a fer el buidat dels dossiers que hi havia en un gran arxivador, situat al despatx particular d'una finca del passeig de Gràcia. Molt aviat vaig trobar el seu diari de joventut. A banda de transcriure tota la paperassa que trobava, vaig entrevistar deu o quinze persones per intentar descobrir qui era aquell home que volia ser filòsof, es va dedicar a la lògica matemàtica i als Estats Units es va acabar apassionant per la història de la cuina. Vaig parlar amb els seus nebots, amb companys d'escola dels jesuïtes, amb la vídua de Jaume Bofill i Bofill —un dels seus mestres—, amb directius de l'empresa de perfumeria Puig, per qui Grewe havia treballat a Nova York... I amb Joan Ferraté.

Vaig buscar el seu telèfon a la guia, vaig trucar i vam quedar. El 9 de febrer de l'any 2000 vaig trucar a la porta del seu pis al carrer de Ferran Puig. No a la porta principal sinó, tal com m'havia dit ell per telèfon i em va demanar que indiqués al porter, a la porta on deixava el muntacàrregues. Així em sentiria quan arribés, em va dir. I recordo que també em va dir que hauria de marxar a una hora determinada, tant sí com no, perquè començava una telesèrie que volia mirar. A les 19:05 TV3 emetia un nou capítol de *Tots cinc*.

Què sabia de Joan Ferraté? La veritat és que d'ell, que aleshores devia tenir uns 76 anys, jo, que estudiava tercer de Filologia Hispànica, no en sabia pràcticament res. No havia sentit parlar mai de *Dinàmica de la poesia*. Què sabia? Que de jove s'havia enamorat de Grewe, que era germà de Gabriel Ferrater i en una assignatura de literatura catalana contemporània —la impartia Glòria Casals— m'havien recomanat la seva ressenya d'*El carrer estret* publicada a *Laye*, que, d'entrada, quan la vaig llegir per primer cop, no vaig acabar d'entendre.

Ara, quan hi he tornat (els meus exemplars de la revista me'ls va regalar Albert Manent), m'ha semblat descobrir-hi diverses coses. Primer l'afany d'impugnar un tòpic que, ben aviat, es va instal·lar sobre la novel·la de Pla. Com que l'acció del relat era tan escassa, com que la narració era tan poc (diguem-ne) novel·lera, es deia que potser no calia considerar-la ben bé una novel·la. Contra aquest tòpic, fent un exercici d'anàlisi formal i mostrant la dinàmica interna entre capítols objectius i subjectius, va escriure Ferraté la seva anàlisi. Però ja aquí, com no deixaria mai de fer, Ferraté s'esforçava també per intentar formular de quina manera la literatura —en aquest cas, una novel·la— era una experiència

de vida i quin tipus d'experiència singular era la que desvetllava una novel·la sense argument com la de Pla.

Insisteixo, això ho he vist ara. Aleshores, ensinistrat en un apropament a l'estudi de la literatura en el qual pesava més la història —la història dels moviments estètics i ideològics abans que res— que no pas allò que és intrínsecament literari —i ara sé que allò que és medul·larment la literatura és la vida—, aleshores, insisteixo, no me'n vaig adonar. Seria després amb la lectura de Ferraté, i això és abans que res el que li dec, que m'alliberaria d'aquest apropament constret a la literatura. O entendria que, si no me n'alliberava, no podria gaudir de debò de l'operació de llegir.

De l'entrevista que li vaig fer al pis de Ferran Puig, enregistrada en una cita de casset, en recordo alguns fragments. Recordo, per exemple, que el Joan —d'immediat va imposar el tuteig— em va dir que ell i en Grewe havien assistit a un curs sobre Heidegger que impartia Ramon Roquer, un capellà il·lustre i il·lustrat de l'època. Recordo que em va parlar d'un llibre: una edició de Píndar, amb una dedicatòria especial, que Grewe li va regalar just abans que Ferraté marxés a Cuba per impartir classes de llengües clàssiques. I recordo dues frases. Em va dir que, durant un temps, Grewe havia estat el seu amic més estimat. I finalment, just abans de marxar, em va preguntar si jo sabia qui era ell.

Vaig quedar parat, no vaig saber què dir perquè, del cert, era evident que no ho sabia. D'alguna manera, vist amb una certa perspectiva, diria que Ferraté havia deixat d'existir. Des de l'any 1994, quan Empúries va publicar el magnífic *Papers sobre Josep Carner*, em fa l'efecte que la seva vida pública havia acabat. Qui era Joan Ferraté?

No recordo quant de temps va passar, però un dia, quan encara vivia a casa dels meus pares, el Joan va trucar. Havien quedat coses pendents d'explicar. Em proposava que tornés a veure'l. Potser aleshores va ser quan va rescatar expressament les cartes que li havia enviat Grewe i que ell tenia guardades en una capsa de cartó on també hi havia la necrològica publicada a *La Vanguardia*. Damunt la cadira on em feia seure, a tocar de la porta que duia a la terrassa del pis i mirant de front la paret on estava penjat el retrat que li va fer José María de Martín, hi havia apilats molts dels llibres que ell havia escrit. Me'ls donava. A l'exemplar que em va regalar de *Papers sobre Carles Riba* hi havia corregit alguna paraula. Segur que hi havia *Dinámica de la poesía*. Amb aquell gest, en tot cas, diria que allò que ell pretenia era donar-me les eines per poder respondre a la pregunta que m'havia formulat el dia que el vaig conèixer: Saps qui dona? A partir d'aleshores ens vam veure sovint. A mesura que jo descobria la seva saviesa llegint-lo, em desconcertava més i més el seu isolament. Jo només vaig conèixer la seva decadència. Era un home molt sol, sord,

amarg i enderiàt. Dels seus contemporanis semblava respectar només Rafael Sánchez Ferlosio, de qui guardava alguns articles llargs publicats al suplement cultural del diari *ABC*. I l'únic llibre que recordo que l'havia commogut, i després també vaig entendre per què, era *Soldados de Salamina*, que li havia fet enviar Javier Cercas.

Qui era Joan Ferraté? Aviat vaig llegir l'antologia de *Laye* que havia preparat el professor Laureà Bonet. Com a aprenent d'historiador de la literatura, en les nostres converses erràtiques, m'hauria agradat estirar aquell fil. Però ell de cap manera volia participar de la nostàlgia mitificadora que havia anat bastint el seu grup d'amics dels anys de la Universitat. Al contrari. Si en parlava era per a sabotejar-la, com ja havia fet en les converses amb Laureà Bonet i pot constatar-se a *El jardín quebrado*. Aquesta recança de l'automitificació generacional era, de fet, una manifestació més del desmentiment constant que havia fet als qui havien projectat un desig sobre la seva figura. Un desig viu sobretot durant els anys centrals de la dècada dels vuitanta. Un desig que ell, quan s'instal·lés definitivament a Barcelona després de la llarga estada a Edmonton, ocupés una posició central al sistema literari català, per propulsar-lo talment com si després de deu anys de la seva mort hagués agafat el testimoni estroncat del seu germà.

Un dels primers que va formular aquest desig va ser Lluís Bassets. A finals de l'estiu de 1983, aprofitant una estada que Ferraté va fer a Barcelona, li va fer una entrevista. A partir d'unes paraules del Joan, on deia que el Gabriel hauria d'haver ocupat el lloc de Riba al sistema literari català, Bassets afirmava el següent: «*Ese hilo quebradizo de la tradición literaria y cultural, sucio y manoseado por el oficialismo, por la superprotección del postfranquismo, tiene ahora una de sus mejores garantías en Joan Ferraté, que continúa el papel jugado por su hermano*». Al cap de dos anys, en un article publicat a la revista *El Temps*, Ramon Barnils ho formulava d'una manera molt semblant. «Joan Ferraté és el Carner, el Riba, el Gabriel Ferrater que pensadors, intel·lectuals i gent de ploma en general troba a faltar ara i aquí. Se l'hi hauria d'empènyer per totes bandes, fins i tot per la banda de no empènyer-l'hi». Allò que a Ferraté se li demanava que fos, allò que alguns temien que no esdevingués una ocasió perduda per a la cultura catalana, era que actués com un mandarí.

A la primera de les entrevistes reproduïdes a *Opinions a la carta*, em refereixo a la primera després de la seva instal·lació a Barcelona, el Joan, abans que res, preguntava als entrevistadors —poca broma, Xavier Montanyà i Sergi Pàmies— si coneixien la seva obra. Una mica, responien, però tot seguit ja anunciaven de què volien parlar. «Ens interessaria molt, a part de comentar la teva obra, conèixer les teves opinions sobre la cultura, perquè al teu voltant s'ha creat com una mena de misteri, molta gent ens ha dit que Joan Ferraté era una persona amb

idees pròpies i molt concretes sobre la cultura i també voldríem parlar d'això.» La seva obra, molt bé, però sobretot les seves opinions. Certa gent esperava, gairebé li exigia, que actués com un mandarí. De fet, després del seu retorn, un primer cop d'efecte semblava que l'encaminava en aquesta direcció. Quan l'editor Xavier Folch li va passar el manuscrit provocador d'un llibre sobre llengua —*Verinosa llengua* de Xavier Pericay i Ferran Toutain— ell va decidir prologar-lo, formulant una diagnosi severíssima sobre el relat ortodox de la història de la literatura catalana recent i el model de llengua literària que s'havia establert. En aquesta línia provocadora seguiria, en part, durant la segona meitat dels anys vuitanta —els anys del *Diari de Barcelona* (de *Provocacions* i *Apunts en net*)— com a articulista que escrivia sobre literatura i que intervenia en el debat públic per fixar la seva posició sobre aspectes literaris (com havia fet, a finals dels seixanta, a propòsit d'Espriu o com faria a propòsit d'Ausiàs March). Però aquella etapa, com el diari, pels motius que fos va acabar, en part també per una típica enganxada de les seves amb Josep Maria Huertas Clavería.

Ell, sigui com sigui, no actuaria com a mandarí. Més valia resignar-s'hi. Quan la primavera de l'any 2001 el vaig entrevistar amb aquest propòsit, no me'n vaig sortir. He repescat l'entrevista, publicada a *Cuadernos Hispanoamericanos* i probablement la darrera que se li va fer, i he retrobat la frase que em va quedar gravada: «*La adquisición de una cultura intelectual pasa ineludiblemente por la lectura. Los libros —que son el alimento básico de la gente leída, como ya dice la palabra— son, desde los griegos, el depósito en que se acumula la sabiduría universal. Un lector debe guardar todos los libros.*» La seva vida, al cap i a la fi, eren els llibres. Potser més que la vivència directa, l'experiència vicària a través de la lectura que ell duia tan enllà com podia. La seva proposta de coneixement era l'aprofundiment en la veritat dels homes a través d'una vivència exigent de la literatura. Probablement era el seu refugi personal. Cap refugi, com va saber veure molt bé Jordi Malé, era tant apaivagador com ho era Carner i com ho era el seu March. La literatura, doncs, com a salvació.

Per això, amb l'excepció dels joves no transigia amb qui feia un ús espuri de la literatura. Per això entenia que, si ell havia de ser reconegut, ho havia de ser en una dimensió diferent a la del mandarí: ho havia de ser com un extraordinari crític literari que, com a assagista i traductor, havia produït una gran obra que gairebé no havia estat llegida però que havia salvat, per exemple, la grandesa de Josep Carner. Però això no comptava. Perquè el prestigi cultural, paradoxalment, el seguia monopolitzant la figura de l'intel·lectual, prototípica de l'antifranquisme. Una figura que, com havia desenvolupat a l'epíleg de 1981 a *Dinámica de la poesía*, ell entenia que usava la literatura no per descobrir-se a un mateix sinó per conquerir una posició de poder cultural a través de la ideologia.

La darrera vegada que vaig veure el Joan, quan ja estava molt malalt i després de mesos de no saber-ne res, va ser un dia trist. Devia ser a mitjans de novembre del 2002. Li vaig dur la biografia que jo havia escrit de Luis Cernuda. Cada capítol d'aquell llibre l'encapçala un vers de Cernuda, excepte un. És el capítol on explico el darrer amor de Cernuda, la relació amb Salvador Aliguiera a Mèxic que va motivar la sèrie «Poemas para un cuerpo». Recordo que aquella sèrie, amb *La realidad y el deseo* a les mans, Ferraté me la va comentar per telèfon. Aquest capítol de la biografia l'encapçalava un vers del *Llibre de Daniel*: «És vell el meu enyor del front color d'ametlla.» Quan ara me l'he tornat a dir m'ha vingut a la memòria l'arrencada de «Preservació», el poema que, em va dir en Salvador Oliva, en Joan havia dit que millor l'explicava. I és precisament per això, perquè aquell poema era ell, que la meua biografia de Ramon Trias Fargas acaba amb el seu darrer vers. «No hi ha corona com un dol callat».

Al cap de només dos mesos de dur-li el llibre, el 14 de gener del 2003, entremig d'un correu que em va enviar, l'editora Meritxell Anton —aleshores treballava a Acantilado—, em va donar la notícia. «Avui ha mort en Ferraté: suposo que quan llegeixis el mail ja ho sabràs.» No ho sabia. Vaig respondre de seguida. «Meritxell, no tenia ni idea de la mort del Joan. Em deixa completament abatut: mai he après tant sobre la literatura com llegint els seus llibres i parlant amb ell durant les poques estones de lucidesa que em concedí. L'última vegada que el vaig veure estava fet una desferra i ja va ser un cop terrorífic. Vaig escriure el Cernuda desitjant que el llegís, l'única cita que obria els capítols i no era del Cernuda era seva. No sabia una forma millor de donar-li les gràcies. Avui mateix li he regalat a un amic la *Dinámica de la poesía*.» L'havia regalat, ho recordo bé, al músic i escriptor Sabino Méndez.

Al cap d'un temps vaig començar a parlar amb gent, pensant d'escriure la biografia del Joan. Aviat ho vaig deixar estar. Vaig anar a Reus per parlar amb Xavier Amorós, que em va ensenyar com un tresor el seu volum de *Les flors del mal* que havia estat a les prestatgeries del Picarany. Jaume Vallcorba em va rebre per dir-me que no m'explicaria res. Amb el Salvador vam passar una nit llarga parlant-ne a casa de Javier Cercas (escoltant *Love and theft* de Dylan i *Lágrimas negras* de Diego el Cigala). De tant en tant n'aconseguia treure alguna cosa del meu amic Manel Martos. Més endavant Josep Maria Castellet me'l va retratar amb un bisturí sever, amb la seva intel·ligència pragmàtica (discutint sobre si valia la pena o no editar la seva correspondència creuada). Recordo una conversa a 62 amb el Jordi Cornudella parlant-me d'un poema de *Les taules de Marduk*. Em va dir que em fixés en «Matí arbitrari», en el tractament que Ferraté hi feia de la figura del Rei David. Potser era

allà on de debò hi havia la resposta a la pregunta. Qui era el Joan? El poema era una projecció de qui volia ser. Ell s'anava envellint sense deixar de ser un home obsedit per un desig, gairebé sempre frustrat. Per compensar-lo, buscava pau, felicitat i veritat en aquests llibres. I a través dels llibres, trobar companyia.

Studia digitalia in memoriam Joan Ferraté

(«Arxiu Joan Ferraté»)

Els articles d'aquest número 5 de la revista *Veus baixes*,
publicats al juny de 2019,
amb ISSN 2254-5336,
es publiquen amb llicència Creative Commons:
se n'autoritza la reproducció sempre que se'n citi l'autor,
que sigui sense propòsits comercials
i que no se'n facin elaboracions derivades

